

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻՑ

Ն Ա Մ Ա Կ Պ Ա Ր Ս Կ Ա Ս Տ Ա Ն Ի Ց

Փարիզ, 1901 թ., Մայիսի 25.

Ատրպատականի առաջնորդական ընտրութիւնը:

Ատրպատականի հայ գաղութը Վեհ. Կաթողիկոսի փետր. 2-ի կոնդակով ստացաւ ժողովրդական ընտրողական սահմանադրական իրաւունք:

Կոնդակի համաձայն իւրաքանչիւր գաւառ պէտք է մասնակցէր առաջնորդական ընտրութեան երկ-երկու պատգամաւորով, իսկ Թաւրիզը՝ 16: Ղարաղաղն էլ երկու ձայն պէտք է ունենար, իսկ էլ, այն ինչ առաջինը ունի 27 զուգ, իսկ վերջինը 7: Ձայնները շատ անհաւասար էր բաժանուած: Այդ անհաւարութիւնը փոքր ինչ վերացնելու համար, Սահակ եպ. Այվատեանը գաւառները բաժանեց գործակալութիւնների, իւրաքանչիւր գործակալութեան տալով երկու ձայնի իրաւունք: Այս նոր բաժանման հիման վրայ, Ղարաղաղը, ունենալով երեք գործակալութիւն—Տիգմար, Մեշափար-Մնջուան և Քէյվան, երկու ձայնի փոխարէն ստանում է 6 ձայնի իրաւունք, իսկ Սօուդ-բուլաղը, որ առանձին ձայնի գործակալութիւն չէ, այս բաժանումով ձայնից զրկւում էր, բայց որովհետեւ առանձնապէս յիշուած էր կոնդակում, Այվատեան եպ., ի պատիւ Վեհափառի, Սուլգուզի հետ միացրած երկու ձայնի իրաւունք տուեց: Իսկ ամենախոշոր անհաւասարութիւնը նրանումն է, որ միայն Թաւրիզը, որ թէն ունի 600 տուն, ունի համարեա բոլոր գաւառների չափ ձայն: Ամենահաւանականն է, որ Վեհ. Կաթողիկոսը առաջնորդուել է նրանով, որ Թաւրիզն է Ատրպատականի զարգացման կենտրոնը, ուր խմբուած են կարող անձինք և այլն. ինչ և է:

Սահակ եպ. Այվատեանը կոնդակը տպել տալով՝ ցրուեց

գաւառները և պաշտօնական չըջարեական ուղղելով գաւառների գործակալներին, յայտարարեց, որ ընտրեն երկ-երկու պատգամաւոր, որպէս զի առաջնորդական ընտրութեան մասնակցեն մի-մի ձայնի իրաւունքով, իսկ Թաւրիզում, բացի այդ, յիշել էր թէ այն օտարականը, որ միայն երկու տարի է Թաւրիզում, նա միայն քուէ տալու իրաւունք ունի, իսկ նա, որ երեք տարի է, իրաւունք ունի նաև ընտրուելու:

Պատգամաւորական ընտրութիւնների ժամանակ, թէ Թաւրիզում և թէ գաւառներում գործում էր երկու կուսակցութիւն, աղատական և պահպանողական: Առաջին կուսակցութեան թեկնածուներն էին Արիստակէս արքեպիսկոպոս Սեդրակեան, Սահակ եպ. Այվատեան, Բադրատ վարդապետ Թաւաքալեան և Եղիշէ վարդապետ Մուրադեան, իսկ երկրորդ կուսակցութեան թեկնածուն էր Յովսէփ եպ. Սարաջեանը: Աղատական կուսակցութիւնը ակնյայտնի կերպով պրօպագանդա էր անում պատգամաւորական ընտրութիւնների խնդրում, երկրորդ կուսակցութիւնն էլ թէև պրօպագանդա անում էր, բայց ծածուկ:

Առաջին կուսակցութեան հետ էր Թաւրիզի Լիւաթա թաղը, շատ աննշան բացառութեամբ, և գաւառների մեծագոյն մասը, իսկ երկրորդ կուսակցութիւնը կազմում էին Թաւրիզի Ղալաթաղի խան-աղաները և մի երկու գաւառակներ:

Հետաքրքիր և ուշադրութեան արժանի կէտերը հետեւեալներն են, որ տեղի ունեցան պատգամաւորական ընտրութիւններին:

Առաջին.—Ղարադաղի Գէյվան գործակալութիւն իր ձայների իրաւունքը թողնում է կաթողիկոսին, յայտնելով, որ, ումն էլ ուղարկէ կաթողիկոսը, համաձայն են նրան: Ողորմելի ժողովուրդ, որ չի հասկանում իրան տուած արտօնութեան վեհ նշանակութիւնը... Դեռ այդ ոչինչ, քէյվանցուն, որպէս տգէտ ժողովուրդի, այնքան էլ մեղադրելի չէ, բայց արի ու տես, որ նոյն միտքը պաշտպանում են և հասկացող մի քանի աղաներ: Երկրորդ.—Սօուդ-բուլաղը և Սուլդուղը զրկուեցին իրանց ձայներից, որովհետև ընտրութիւնը ապօրինի ձևով էր կատարուել: Գործակալից Այվատեան եպիսկոպոսը մի գրութիւն է ստանում, որով յայտնում էր, թէ ընտրութիւն չը կայացաւ, որովհետև ինչքան մոտձեցի՞ր, յարմար մարդ չը գտանք: Բայց դրանից երկու օր առաջ և մի քանի օր յետոյ, Սօուդ-բուլաղից առաջ հեռագիր է գալիս մի քանի աղաների վրայ, որ աւետում է նրանց պատգամաւոր ընտրուելը: Իսկ ով է ընտրել և ինչպէս. ոչ մի պաշտօնական բան: Բայց յետոյ, ինչպէս պարզուեց, դա կեղծիք էր մի քանի մարդկանց կողմից: Այդ պատգամաւորների ընտ-

րութիւնը, ի հարկէ, ապօրինի համարուեց և դրանք չը մասնակցեցին ընտրութեան: Երրորդ.—Ույի ընտրութեան ժամանակ Սարաջեան եպիսկոպոսի երկրպագուները, իրանց մարդկանց ընտրել տալու համար, նոյն իսկ սպառնալիքների էին դիմել...

Այժմ գաւթ Թաւրիզի ծխական պատգամաւորների ընտրութեան:

Լիւլաւ Թաղի ծխական պատգամաւորական ընտրութիւնը անցաւ աղմկալի և կենդանի: Նախ արծարծուեց օտարականների խնդիրը—թէ օտարականը իրաւունք ունի մասնակցելու ընտրութեան: Օտարականների մասնակցութեանը հակառակողները, միւս կողմի բացատրութիւնները լսելով, հասկացան, որ իրանց պնդածը մի շատ հնացած և անմիտ հասկացողութիւն է: Ժողովին, Այվատեան եպիսկոպոսի կարգադրութեամբ, նախագահում էր հոգաբարձու պ. Բ. Մելիք-Սարգսեանը: Ժողովում անհամութիւններ առաջացան շնորհիւ այն մարդկանց, որոնք ամեն տեղ որոնում են շահ և առաջնորդում են անձնական և ցած հաշիւներով: Դրանք էին, որ սլատգամաւորական ընտրութեան խնդիրը մի կողմ թողած, մէջ բերին հոգաբարձական և այլ խնդիրներ ու շօշափեցին սրա նրա անձնականութիւնը: Սրանք են, որ պղտորում են ժողովրդի պարզ և մաքուր միտքը և միևնոյն ժամանակ իրանց «խտելիզեան» են համարում, ահա ցաւալին: Դրանք յոյս ունէին որ իրանց թեկնածուներից գոնէ մէկ երկուսը կ'ընտրուէին. բայց ինչ... Խափուսիկ յոյսեր և ոչ մէկը: Լաւ կաղմակերպած և զօրեղ պրօպագանդա անող երիտասարդ կուսակցութիւնը յաղթութիւնը տարաւ և ընտրեց իր չորս թեկնածուներին էլ.—Պ. պ. Բաղդասար Մելիք-Սարգսեան, Յակոբ Մելիք-Սարգսեան, Տիգրան Ռաշմաճեան և դօկ. Կարապետ Փաշայան, չը նայած որ վերջին երկուսն էլ օտարականներ են: Յանկարծ, ժողովի արդիւնքը իմանալով, հակառակ կուսակցութիւնը բողոքեց՝ ընտրութիւնը ապօրինի համարելով: Դրանք ոչ թէ բողոքում էին ապօրինութեան դէմ, այլ հետևանքի, որովհետեւ նախ քան քուէարկութիւն չը բողոքեցին որ այդ անձնաւորութիւնները մասնակցում էին քուէարկութեան: Իսկ ինչ վերաբերում է Ղալայի ծխականների ընտրութեանը, անցել է շատ լուռ և «գառնուկներին» վայել խոհեմութեամբ: Ընտրութիւնը կայացել է շատ օրինակելի եղանակով: Չորս աղա-խանների աւոտները դրել են գրատախտակի վրայ և առաջարկել են, որ նոյն մարդկանց տան իրանց քուէն: Եւ ժողովուրդը, և՛ երիտասարդները ընդունում են այդ առաջարկը: Ընտրուած չորս պատգամաւորներն էլ.—Սողոմոն-խան, Սարգիս-աղա, Գալուստ-խան և Մելքոն-աղա, վստահօրէն կ'ասենք, որ ոչ թէ միայն չեն մաս-

հակցում հասարակական խնդիրներին, այլ նոյն իսկ չեն էլ հետաքրքրում դրանցով: Ղալա-թաղում կեանքը, կարծեք, մեռել է և մի տեսակ ծանրացած է: Թէև երիտասարդներ կան, բայց դրանք էլ չեն համարձակւում հակառակել իրանց «արբաքներին» և աղայական հովերով են փառաբանւում. մի բան, որ պատիւ չէ բերում նրանց:

Այսպիսով մենք ստանում ենք պատգամաւորների հետեւեալ ցանկը. Թաւրիզ.—6 ձայնով, Ոււմի.—2 ձայնով, Սալմաս.—2 ձայնով, Խոյ.—2 ձայնով, Մակու.—2 ձայնով, Ղարադաղ.—4 ձայնով, Տիզուս.—2 ձայնով, Մեւափոր-Մեջուան.—2 ձայնով, Աղաբիլ.—2 ձայնով, Մարաղա.—2 ձայնով:

Ահա դրանք պէտք է մասնակցէին առաջնորդական ընտրութեան, որ նշանակուած էր Ապրիլի 22-ին: Այդ, մօտ մի շաբաթ առաջ յայտնեց Սահակ եպ. Այվատեանը և դրա հետ ցրուեց և ընտրողական ժողովի ներքին կանոնադրութիւնը: Որ անփոփոխ մէջ եւ բերում այստեղ.

1. Ընտրողական Ընդհանուր Ժողովը ներկաների մի տոմար կ'ունենայ, յորում պատգամաւորները իրանց ներկայութիւնը պարտին ստորագրել:

2. Ամենից առաջ Ընտրողական Ժողովը կազմելու է իր Դիւանը, որ կը բաղկանայ մէկ Ատենապետից և մէկ Քարտուղարից:

3. Ատենապետի պարտականութիւնն է վարել անկողմնակալութեամբ Ժողովի գործողութիւնները, կարգաւ խօսք տալ խօսողներին և հակել որ ո'ր և է շփոթութիւն և խանգարում տեղի չունենայ:

4. Քարտուղարի պարտքն է կարգաւ գրել խօսք ուղղորդի անունները և ներկայացնել Ատենապետին և Ժողովի ընտրութեան արձանագրութիւնը կազմել:

5. Դիւանի ընտրութիւնը գաղտնի քուէարկութեամբ կատարելու է:

6. Առանց Ատենապետի արտօնութեան ոչ ոք իրաւունք չունի խօսելու և պարտաւոր է սպասել իր կարգին:

7. Մի խնդրոյ վրայ մի խօսող երկու անգամից աւելի խօսք չի կարող առնել:

8. Խօսելու տեղութիւնը սահմանուած է մինչև—15—րոպէ, միմիայն Ժողովի թուլաւորութեամբ աւելի կարող է խօսել:

9. Խօսողը միշտ Դիւանին ուղղելու է իր խօսքը:

10. Խօսողին ներելի չէ երբեք խնդրից շեղուել:

11. Ընտրութեան համար կատարուելիք քուէարկութեան եղանակը.

Ա. Ատենա կը բերուի քուէտուփը և դրուելու է Ժողովարանի մէջ տեղը սեղանի վրայ:

Բ. Դիւանը 4 անձ քննիչ նշանակում է, որոնք նստում են քուէտուփի շուրջը:

Գ. Յետոյ Դիւանից մանրաձալ քանակուաի թղթեր կը բաժանուի պատգամաւորներին, որոնք այն թղթի վրայ գրում են ընտրելիի Անունը Ատիճանը և Ազգանունը: Մի պատգամաւոր երկու ձայնից աւելի չի կարող ունենալ:

Դ. Այս գործողութեան համար 15 բոլոր պիտի տրուի:

Ը. Յետոյ Դիանը նշանակում է մինը՝ քուէները ժողովելու համար և Ատենապետը ներկաների տետրակի միջից պատգամատրի անուանական կուտում կ'անէ. քուէհաւաքը իւրաքանչիւր պատգամատրիներէից՝ անունը տրուածի պէտ, ծախած քուէն կ'առնէ և քննիչների աչքի առաջ ձգում է քուէտուփը: Աստարտելուց այս գործողութիւնը քննիչները բանում են քուէտուփը, կը համարեն քուէները և եթէ քուէարկողների թուոյն համեմատ գտնեն, հաստատում են օրինաւորութիւնը:

Ձ. Ապա բացում են քուէները մի առ մի. քննիչների մինը բանում է և կարդում միւսի հակողութեան տակ: Քուէները քանի կարդացուեն միւս երկուսն էլ հետզհետէ կը նշանակեն: Չափները գումարելուց և ճշտութիւնը ստուգելուց լետոյ վերջնական արդիւնքը հաղորդում են զիւսանին, որ պաշտօնապէս կը հռչակէ:

12. Դիանը իր կողմից անմիջապէս Ընտրողական ժողովոյ արձանագրութիւնը կազմելով ստորագրել կը տայ պատգամատրիներին և ո՛ր տեղի պատգամատր լինելը միասին նշանակելով:

13. Ստորագրեալ արձանագրութիւնը լանձնում է նախագահ-Սրբազան հօր, որ պահպանիչով մի փակում է ժողովը:

14. Ձեղձումների տեղի չտալու համար կանոնական պատիժներ կան սահմանուած, որ չորս կարգի են բաժանուած. Պարզ դիտողութիւն. Ե կարգ հրաւիրել. Պարսաւանաց քուէ. Արտաքսումն:

15. Առաջի երկու պատիժներ տնօրինում է Ատենապետը իր կողմից, իսկ միւս վերջին երկուսը ժողովի կողմից Ատենապետի առաջարկութեան վրայ:

16. Դիտողութիւն կը լինի նրան, որ չաճախակի ընդմիջումներով խօսողին խանգարում է:

17. Ե կարգ կը հրաւիրուի այն, որ Ատենապետի դիտողութիւններին անաստէ և անուղղայ ֆնում է, ժողովի վեհութեան դէմ մեղանչէ և ընկերով դիւրազգացութիւնները վիրատրէ:

18. Պարսաւանաց քուէ կ'առաջարկուի նրա համար որ կարգի հրաւիրուելով հանդերձ ուղղութեամբ օրինակ չէ տալիս պարսաւանաց քուէ ընդունողը, միայն խօսելու իրաւունքից զրկում է:

19. Այս ամեն պատիժներ կը ներուեն, երբ որ իր լանցանքը ճանաչելով աշնուարար լետ է առնում իր անզգոյ խօսքերը և ներողութիւն է խնդրում Դիանից իր անպատշաճ վարմունքի համար:

20. Արտաքսումն այն ծանր պատիժն է, որ ծանրակշիւ պարագաներում միայն ի գործ կը դրուի, այն էլ շատ համբերութեամբ և փորձի դնելով ամեն զգաստացուցիչ մեղմ միջոցներ, զորօրինակ լինեալ ամեն ազգարարութիւններին և պատիժներին անհաւան և անհնազանդ գտնուէ և անուղղայ ֆնայ, այն ժամանակ Ատենապետը սպիւլում է ժողովի պատկառանքը պահելու և պատիւը փրկելու համար այնպիսին արտաքսումը առաջարկել:

Պ. Բ. Մեղք-Սարգսեանը երեք ձայն ունէր, այն ինչ կանոնադրութեան համաձայն միայն երկու ձայնի իրաւունք ունէր պատգամատրը, բայց որովհետեւ Արդարիլից նրան տուել էին այնպէս մի արտօնութիւն, որ ումը ուզենայ կարող է յանձնել ձայնը, պ. Բաղդասարը տուեց պ. Թադէոս Աֆթանգիլեանին:

Այժմ արդէն պարզ էր, թէ որ կողմն է ձայների մեծամասնութիւնը և յաղթութիւնը: Սարաջեան եպիսկոպոսի թեկնածութիւնը պաշտպանողները պարզ տեսնում էին, որ տարուած են և այդ հանգիստ չէր տալիս նրանց: Նրանք մինչև ընտրողական ժողովը, նախապատրաստական ժողովներ կազմակերպեցին, ուր ներկայ էին լինում, աւելի ճիշտ, հրաւիրում էին միայն ոչ-օտարականները. իսկ թէ ինչու օտարականներին չէին հրաւիրում, յայտնի չէ: Դեռ այն շատ հին համոզմունքը—օտարականի վրայ խորդ աչքով նայելը, տիրապետում է այս երկրում: Նրանք Սարաջեան եպ. թեկնածութիւնը մէջ բերելով աշխատում են ընդհանուր համաձայնութիւն կայացնել տալ նրա վրայ, ի հարկէ գլուխ չեկաւ: Եւ էլի նրանք են պաշտպանում Սարաջեան եպիսկոպոսին, որոնք այնպէս անարգ կերպով ճանապարհ են դրել, ուզում են այժմ բերել, աւելի վատթարացնելու համար, չը նայած որ նա լաւ անուն չի թողել թէ այստեղ և թէ ընդհանրապէս Ատրպատականում: Նա աչքաթող էր արել ժողովուրդը և աղաների ձեռքին խաղալիք դարձել:

Վերջին նախապատրաստական ժողովը նշանակուած էր Ապրիլի 21-ին պ. Յ. Մելիք-Սարգսեանի տանը, ուր հրաւիրուած էին բոլոր պատգամաւորները: Ժողովի հէնց սկզբից առանց դէս դէն ընկնելու, համաձայնութեան խնդիրը մէջ են բերում: Օտարականներն էլ միանում են նրանց հետ. դրանց ցանկութիւնն էլ հէնց այդ էր: Արձանագրութիւն է կազմում և բոլորն էլ ստորագրում են: Որպէս զի ընտրութեան ժամանակ աղմուկ և խարդախութիւն տեղի չունենայ, կամ մէկը չը ցանկանայ բաց քուէ տալ, որով խանգարւում է քուէարկութիւնը, պ. Մ. Յարութիւնեանը առաջարկում է, հէնց այժմանից իւրաքանչիւրը իր քուէն գրած և ծրարած տայ պատհամաւորներից մէկին, որին կ'ընտրէ ժողովը. եթէ ընտրութեան ժամանակ բան պատահի, այդ ծրարները գցեն տուփը: Առաջարկը ընդունւում է: Այդ միջոցին են դիմում, որովհետև կասկածում, չեն վստահում իրար:

Ահա այդ նախապատրաստութեամբ, միւս օրը, գնում են առաջնորդարան: Ոչ մի աղմուկ. քաղցր ժպիտն էր խաղում բոլորի չրթուէքներին: Ընտրուել են ատենապետ՝ Նազար էֆ. Գորոյեան և քարտուղար՝ Վահան Բժշկեան: Նախագահ Այվատեան եպիսկոպոսը բացեց ժողովը և մի քանի խօսքով բացատրեց այդ սահմանադրական իրաւունքի նշանակութիւնը և չեւտեց, որ թէև անցեալում այդպիսի ընտրութիւնները միշտ ժողովուրդն էր կատարում, բայց յետոյ ինչ-ինչ պատճառներով անձեռնհաս է եղել այդ կատարել, իսկ այժմ էլի վերստանում

է Ատրպատականի ժողովուրդը այդ իրաւունքը: Ապա ժողովրդականները կանգնեցին ոտի և միաձայն ընտրեցին Արիստակէս արքեպ. Սեդրակեանին Ատրպատականի առաջնորդ: Պ. Արեղնագով Ալէքսանեանը առաջարկեց յոտնկայս շնորհակալութիւն յայտնել Վեհ. Կաթողիկոսին այդ արտօնութեան համար, իսկ պ. Զիրարայէլ Բուղադեանը առաջարկեց նոյնպէս յոտնկայս շնորհակալութիւն յայտնել Այվատեան եպիսկոպոսի եռամիայ եռանդուն պաշտօնավարութեան և գործունէութեան համար, և այդ երկու առաջարկն էլ մտցնել արձանագրութեան մէջ:

Ժողովի արդիւնքը անմիջապէս թէ Սահակ կպ. Այվատեանի և թէ պատգամաւորների կողմից հեռագրուեց Արիստակէս արքեպիսկոպոս Սեդրակեանին:

Պատգամաւորները ուրախ տրամադրութեամբ հեռացան:

Ժողովում Այվատեան եպիսկոպոսը վերջնականապէս հրաժարուեց և յայտարարեց, որ այսօրուանից գործերը յանձնում է գործակալ քահանային: Եպիսկոպոս Այվատեանը, ինչպէս Թեհրանում, նոյնպէս և Ատրպատականում, մի շարք կենդանի փաստերով ցոյց է տուել, որ ժողովրդին է նուիրուած և եռանդուն հովիւ է: Գիւղի և գաւառի ցաւը և ուրախութիւնը նրա ցաւը և ուրախութիւնն էին: Նա հետաքրքրուում էր ժողովրդի ցաւով, կարիքով, և ամեն կերպ աշխատում էր դարմանել ու հոգալ. այդ կը վկայէ ամեն մի գիւղացի, նոյն իսկ ամեն մի բարեխիղճ թաւրիղեցի, բացի այն մի քանի աղաներից, որոնք ամեն տեսակ կեղտոտ միջոցներ ձեռք առան նրա վարկը գցելու: Եւ ինչու: Անձնական ընդհարումների պատճառով. որովհետև Այվատեան եպիսկոպոսը չէր ճանաչում նրանց աղայական քմահաճութիւնները: Բայց գաւառը և գիւղը չի մոռանայ եպիսկոպոսին:

Ինչպէս հաստատ լսում ենք, Այվատեան եպիսկոպոսը հրաւիրուած է Թեհրան առաջնորդ, և դա շատ բնորոշ է. Թեհհանցին հասկացել է նրա առաւելութիւնները, որոնցից զուրկ են շատ հոգևորականներ:

Ապրիլի 28-ին թագաժառանգը ճանապարհուեց Թեհրան ընտանիքով: Այվատեան եպիսկոպոսը գնացել էր Թագաժառնգի մօտ և՛ այցելութեան, և՛ ճանապարհ գցելու և միևնոյն ժամանակ պաշտօնապէս յայտնելու, որ հրաժարուած է և չուտով ուղևորուելու էջմիածին:

Թագաժառանգը երկար խօսում է Այվատեան եպիսկոպոսի հետ և, ի միջի այլոց, ասում է. «Շատ անգամ ասել եմ, այժմ էլ կրկնում եմ, որ միշտ գոհ և բաւական եմ եղել ձեր գործունէութիւնից և պաշտօնավարութիւնից և միշտ էլ յարգել եմ

ձեզ: Ահա տալիս եմ իմ լուսանկարը նուէր, որպէս փաստ իմ անկեղծ յարգանքի և որպէս դոկումենտ ձեր եռանդուն գործունէութեան այս երկտող ձօնը»:

Այդ ձօնի մէջ չեղտուած է, թէ Այվատեան եպիսկոպոսը եռանդուն և արիալան գործել, կառավարել է Ատրպատականը, արթուն հովիւ է եղել և դրա համար էլ յայտնում է իր չնորհակալութիւնը և գոհունակութիւնը:

Ինչպէս յայտնի է արդէն Արիստակէս արքեպ. Սեդրակեանը հրաժարուեց և չընդունեց Ատրպատականի առաջնորդութիւնը*):

Մայիսի 11-ին նշանակուած էր առաջնորդական նոր ընտրութիւն: Ժողովում նախ կարդացուեցին Վեհ. Կաթողիկոսի հեռագիրը, որով յայտնում էր Արիստակէս արքեպիսկոպոսի հրաժարուելը և կարգադրում էր նոր ընտրութիւն անել, և Արիստակէս արքեպ. հրաժարականը հեռագրով ուղղած պատգամաւորներին:

Նախ քան բուն խնդրին անցնելը, ուրախութեամբ յիշատակում ենք այստեղ և մի երևոյթ, որ Թաւրիզի համար նորութիւն է: Այդ այն է, որ այս ընտրողական ժողովի թոյլտուութեամբ ներկայ են և թերթերի թղթակիցները:

Ատենապետ՝ Նազար էֆ. Գորոյեանը մի քանի խօսքով բացեց ժողովը և ասաց. ընդունելով այս գործի պատասխանատուութիւնը և դժուարութիւնը, ընտրողական իրաւունքը կամ պէտք է թողնել Վեհ. Կաթողիկոսին կամ անդել մեր առաջուայ ընտրածի վրայ: Ինչպէս իմ, նոյնպէս և մեծամասնութեան կարծիքը այն է, որ մենք աւելի խոհեմութիւն արած կը լինենք, եթէ թոնդենք Կաթողիկոսին. ինչ էք ասում:

— Ինչ վերաբերում է երկրորդ կէտին, ասում է դօկ. Փաշայեանը, ոչինչ չունեմ, բայց մենք իրաւունք չունենք մեր ձայնը թողնել Կաթողիկոսին: Մենք ժողովրդի իրաւունքը ի չարն ենք գործ դնում և դրանով բռնաբարում: Պօլսում այդպիսի սահմանադրական իրաւունք ձեռք գցելու համար զոհեր են տուել, բայց մենք այժմ չենք կարողանում օգտուել այդ իրաւունքից և ուզում ենք թողնել Կաթողիկոսին. դա ամօթ և ծիծաղելի է:

— Ես էլ այդ կարծիքի եմ, աւելացնում է Տիգրան Ռաշմաճեան, — որ մենք իրաւունք չունենք այդ անելու: Մենք չենք ընտրուել նրա համար, որ մեր ձայները տանք Վեհափառին,

*) Յարգելի եկեղեցականը բացատրում է իր հրաժարականի պատճառները մի նամակով, որ տպուած է «Մշակի» № 127. Իմբ.

ուրիշ խօսքով նրա շնորհած իրաւունքը, արտօնութիւնը նորից իրան վերադարձնենք: Իսկ գալով երկրորդ կէտին, ես կարծում եմ աւելորդ է մեր պնդելը, քանի որ, եթէ նա հրաժարուել է, ուրեմն ունեցել է իր բանաւոր պատճառները:

—Եթէ պատգամաւորները անձեռնհաս են համարում իրանց այս խնդրում,—ասում է Մարտ. Յարութիւնեանը, պիտի հրաժարուեն պատգամաւորութիւնից, որպէս զի նոր պատգամաւորներ ընտրուեն. այդ է պահանջում ժողովրդի իրաւունքները, եթէ չենք ուզում, որ ժողովուրդը չը զրկուի իրան չընորհած այդ սահմանադրական իրաւունքից: Ես էլ եմ կարծում, որ աւելորդ է պնդել մեր առաջուայ ընտրածի վրայ, քանի որ հաւատացած եմ, որ նա մեզ հետ խաղ չի անում, նա այդպիսի բնաւորութիւն չունի. ուրեմն կամ նա հիւանդ է կամ մի ուրիշ հիմնաւոր պատճառ ունի:

—Թողնելով Կաթողիկոսին,—պնդում է ատենապետը, մենք չենք զրկում ընդմիշտ մեր իրաւունքից. այժմ անձեռնհաս ենք, իսկ մի ժամանակից յետոյ պատրաստուած կը լինենք:

—Դա մեզ համար սուսջին օրինակն է, եթէ չը կարողանանք օգտուել դրանից, ասում է, Արշակ Ղորղանեանը, դա մեզ համար անպատուարներ է:

Այս խնդիրը թէև տաք վիճաբանութեան տեղիք տուեց, բայց էլի մեծամասնութիւնը լուռ էր: Խօսողները բոլորն էլ, ինչպէս տեսնում էք, հակառակ են Կաթողիկոսին թողնելու մտքին, բայցի վահան Բժշկեանից, որ համամիտ էր Ատենապետի հետ:

Ատենապետը մեծամասնութեան լուռ տրամադրութիւնից օգտուելով, խնդիրը առաջարկեց քուէարկութեան. —Թողնել Կաթողիկոսին, թէ ոչ:

Այստեղ արդէն դօկ. Փաշայեանը յուզուած և դողդոջիւն ձայնով ասաց.

—Ես նորից կրկնում եմ, որ դա ամօթ և խայտառակութիւն է մեզ համար. դա մեր իրաւունքից դուրս է, նոյն իսկ եթէ մեծամասնութիւնն էլ համաձայն լինի այդ մտքի հետ: Ես և նրանք, որ համամիտ են ինձ հետ, դուրս կը դանք ժողովից մի բողոք կը խմբագրենք և դրանից մի օրինակ կ'ուղարկենք վեհ. Կաթողիկոսին և մի օրինակ էլ «Մշակին» տպագրելու: Եթէ դուք ուզում էք խայտառակուել, ես ընաւ ցանկութիւն չունեմ խայտառակուելու Հէնց ես կը լինեմ առաջինը, այժմ ասում եմ, որ կը խայտառակեմ ձեզ մամուլի մէջ...

—Ես միանգամայն համաձայն եմ դօկ. Փաշայեանի հետ, ա-

ւելացրեց Միք. Զարաֆեանը, Մենք նոյն իսկ իրաւունք չունենք այդ խնդիրը քուէարկութեան դնել, ուր մնաց մեր ձայնը տանք Կաթողիկոսին. շատ-շատ մենք կարող են հրաժարուել:

Էլի կարծիքների փոխանակութիւններ եղան: Պատճառաբանուեցին, որ անմիտ և ամօթալի է այդ վարմունքը և, որ ամենագլխաւորն է, դուրս է պատգամաւորների իրաւասութիւնից: Առանց այդ խնդրին վերջնական լուծում տալու և փակելու, ատենապետը տեսնելով որ գլուխ գալու բան չէ, առաջարկեց՝ կամ դիմել Վեհ. Կաթողիկոսին, որ թեկնածուների անուան ցանկ ուղարկի, համառօտ կենսագրականներով, կամ յետաձգել մի քանի ամսով, լաւ խորհելու համար, առարկելով թէ չենք ճանաչում հոգևորականներին:

Նոյն միտքը պաշտպանեց և Արէղնագով Ալէքսանեանը, բայց աւելացրեց և այն, որ նախապէս առնել և թեկնածուի հաճութիւնը:

— Դա նոյնն է դուրս դալիս, նկատեց Միք. Զարաֆեանը, որ էլի թողնում ենք Կաթողիկոսին: Պէտք է ընտրենք նրա առաջարկածը, նոյն բանն է ասել, թէ թող Կաթողիկոսը ուղարկի: Ես դրան հակառակ եմ: Դա նոյն իսկ, ներքեցէք ասել, տարրական քաղաքավարութիւնից հեռու է. ինչ կը նշանակէ առնել և թեկնածուի հաճութիւնը:

Շատերի կողմից պատճառաբանուեց և առարկուեց, որ դա աւելորդ է, քանի որ ամեն մի կուսակցութիւն ունի անշուշտ իր թեկնածուն և երկրորդ՝ պատգամաւորներից շատ շատերը ճանաչում են հոգևորականներին: Առաջարկուեց թեկնածուների մասին խորհրդակցել: Խնդրուեց նախագահ եպիսկոպոսից, որ մի առժամանակ հեռանայ ժողովից, որպէս զի ազատ, առանց ճնշուելու յայտնեն իրանց կարծիքները:

Դօկ. Փաշայեանը իր կողմից առաջարկեց Սահակ եպ. Այվատեանին, Բագրատ վարդ. Թաւաքալեանին և Եղիշէ վարդ. Մուրադեանին, իսկ Վահան Բժշկեանը և Արէղնագով Ալէքսանեանը՝ Գրիգորիս եպ. Տէր-Յորհաննիսեանին, Յովսէփ եպ. Սարաջեանին և Սահակ եպ. Խապայեանին:

Նա, որ մի քանի րոպէ առաջ պնդում էր, թէ յարմար և արժանաւոր հոգևորականներ չենք ճանաչում, այժմ թեկնածու է առաջարկում: Ինչպէս բացատրել այդ հակասութիւնը: Այվատեան և Սարաջեան եպիսկոպոսները, որպէս բոլորին լաւ ծանօթ, դրանց մասին բոլորովին չը խօսեցին, այլ միւս թեկնածուների մասին խորհրդակցութիւններ եղան: Թուեցին նրանց արժանաւորութիւնները, առաջ բերին պակասութիւնները:

բայց ընդհանուր համաձայնութիւն չը կայացաւ և խնդիրն էլ նոյն դրութեան մէջ մնաց:

Ամբողջ ժողովի ընթացքում հետեւելով բոլոր խորհրդակցութիւններին և ատենապետի աստիճանաբար արած զիջողութիւններին, դժուար չէր հասնել այն եզրակացութեան, որ ատենապետը և նրա համամիտները աշխատում, ձգտում էին խոյս տալ, մանաւանդ յետաձգել ընտրութիւնը. թէ ինչու. այդ հանելուկ էր...

Ուշագրաւ է և մի ուրիշ կէտ: Հառկանալի է, որ ժողովում, երբ մի խնդիր է արծարծւում, նրա մասին խօսում, վիճում և մի որոշ ու ընդհանուր համոզմունքի գալուց և այդ խնդիրը փակելուց յետոյ են անցնում մի ուրիշ խնդրի Բայց ինչ... խնդիրները բարդւում էին իրար վրայ և առանց ընդհանուր եզրակացութեան գալու և լուռ մնացածների կարծիքը իմանալու, ատենապետը իր կողմից վճռած էր համարում և անցնում ուրիշ գործերի:

Այդպէս վարուեց և վերջին առաջարկի վերաբերմամբ: Առաջարկուեց մի քանի օրով յետաձգել ընտրութիւնը: Ատենապետը դեռ ընդհանուրի համաձայնութիւնը չառած, կանչեց Այվատեան եպիսկոպոսին, և որպէս հաստատ վճիռ հաղորդեց նրան, որ ժողովը, աչքի առաջ ունենալով գործի դրութիւնը, համաձայնեց մի քանի օրով յետաձգել ընտրութիւնը:

Ահա այդ անկանոնութեան համար դիւանը նկատողութեան անուուեց դօկ. Փաշայեանի կողմից:

— Մանաւանդ պէտք է ընտրել այնպիսի մէկը, որ կառավարութեան առաջ կարողանայ հեղինակութիւն պահել և ժողովուրդը դժգոհ չը լինի, չարունակում է ատենապետը:

Այդ խօսքերը առիթ տուին Այվատեան եպիսկոպոսին արտայայտելու իր արդար զայրոյթը:

— Ժողովուրդ, դուք այդ ձեր մէջ՞ փնտոնեցէք: Առանց ժողովրդի աջակցութեան ինչ կարող է անել առաջնորդը, թէկուզ գերբնական մարդ լինի. դուք ևս պէտք է աջակցէք նրան: Ի՞նչ էք միշտ մեղքը բարդում կառավարութեան և ժողովրդի վրայ. ցոյց տուէ՛ք մի օրինակ, որ կառավարութիւնը վատ աչքով նայած լինի առաջնորդի վրայ, կամ ընդունած չը լինի... Ի՞նչ էք միշտ էլ ժողովրդից խօսում. "գաւառը կամ գիւղը երբ է գանգատուել և դժգոհել առաջնորդից: Եւ ոչ մէկը. միմիայն Թաւրիզի, այն էլ մի քանի խմբակներն են, որ միջոյնների մէջ առանց խտրութիւն դնելու, կեղտոտ թղթերով զզուեցնում են Վեհ. կաթողիկոսին և ճիգ են գործ դնում առաջնորդի վարկը

գցելու... Որովհետև շուտով մեկնելու եմ էջմիածին, լաւ կը լինէր, որ շատ շուտով նշանակէք ընտրութիւնը:

Ընտրութիւնը ընդհանուր համաձայնութեամբ յետաձգուեց մինչև մայիսի 15-ը:

Դրանից յետոյ սկսուեալ են խաղեր, անվերջ խաղեր...

Մայիսի 14-ին նախապատրաստական ժողով էր նշանակուած Գալստեանի մօտ: Այդ նախապատրաստական ժողովում խօսում են երկու կողմի առաջարկած թեկնածուների մասին: Երկար խորհրդակցութիւններից և զիջումներից յետոյ ընդհանուր համաձայնութեան են գալիս Եղիշէ վարդապետ Մուրադեանի վրայ: Յանկարծ, ինչպէս է լինում, մէջ է բերւում Հմայեակ վարդապետ Դիմաքսեանի անունը և ուսմը առաջարկում են հաւասար ձայներով ընտրել երկուսին էլ և առաջարկել կաթողիկոսին, որին ցանկանայ, նրան էլ ուղարկէ: Եղիշէ վարդապետի իսկական կուսակիցները ոչ մի կերպ չեն զիջում և չեն համաձայնում: Դիմաքսեան վարդապետի կուսակիցները առաջարկում են հրաժարուել պատգամաւորութիւնից, անձեռնհաս համարելով իրանց այդ գործի համար: «Ախր մեր ինչ բանն է սա, մենք ինչ ենք հասկանում», ասում են Ղալալի ծխական պատգամաւորները և ուրիշները. և այդ խոստովանութիւնը շատ ճիշտ է և ընտրու:

Անցան այն երանելի ժամանակները, որ դրանք տէր և հրամայող էին ժողովրդին (թէև այժմ էլ այդ էլի որոշ չափով պահպանուած է) և իրանց քմահաճութեան համար առաջնորդին՝ և՛ հեռացնում, և՛ բերում էին: Պատում են, որ առաջ, երբ առաջնորդ բերելու խնդիր էր լինում, մի բանի ազաններ թուղթ էին պտտեցնում և, առանց առաջնորդի ով լինելը ասելու, ստերագրել էին տալիս ժողովրդին. իսկ ով կը յանդգնէր հակառակել նրանց. նա, ով կեանքից ձեռք էր վերցրել, բայց քանի այդպիսի մարդիկ կը ճարուէին: Համարեա և ոչ մէկը: Այժմ նրանց հակառակ գործողներ կան, այն էլ յայտնի կերպով գործողներ և առանց այդպիսի սարսափելի պատիժներ աչքի առաջ ունենալու:

Դիմաքսեան վարդապետի պաշտպանները, հէնց այստեղ, ժողովում, զբաւոր կերպով հրաժարւում են պատգամաւորութիւնից, որ ուղղած էր Սահակ եպ. Այվատեանին, իսկ միւսները ժողովից դուրս են գալիս: Դա էլ, ի հարկէ, խաղ էր, բայց այդ էլ չաջողուեց: Միւսների դուրս գալուց անմիջապէս յետոյ, սրանք փոխում են իրանց վճիռը, և նոր խաղի դիմում, թէև համոզուած էին, որ դրանով էլ չեն կարող հասնել իրանց որոշ նպատակին. բայց ինչ արած, ճար չունէին: Պակաս ազ-

դեցութիւն չարաւ սրանց վրայ և մի բարձրաստիճան հոգեւորականի նամակը...

Խնդիրը ահա այդ դրութեան մէջ, միւս օրը գնում են ժողովի:

Ատենապետը ժողովը բացեց և աւելացրեց, որ, ինչպէս անցեալ օրուայ նախապատրաստական ժողովումն էլ ասուեց, ցանկալի էր, որ ընտրութիւնը միաձայն լինի, այն էլ յիշած՝ երկու անձանց վրայ՝ Եղիշէ վարդ. Մուրադեանի և Հմայեակ վարդ. Դիմաքսեանի վրայ:

Նախագահ եպիսկոպոսը ձայն խնդրեց և ասաց. «Ճիշտ է, Ռուսաստանում կաթողիկոսական երկու թեկնածուներ են ընտրում, համաձայն Պօլոժենիայի և առաջարկում կայսրին, որ իր վէտօն է դնում. բայց դա մեր եկեղեցու ոգուն հակառակ է: Մենք պիտի մէկը ընտրենք և առաջարկենք հաստատութեան, ինչպէս յիշուած է կոնդակում:

Այս խաղն էլ չաղողուեց: Քուէարկութիւնն իսկի ձեռնտու չէր նրանց համար:

— Եթէ այդպէս է, ուրեմն հրաժարուենք, ինչպէս անցեալ անգամ էլ ասացինք, ասում է ատենապետը, համաձայն էք...

— Ո՛հ, ո՛հ, — լսուեցին զանազան կողմերից:

Ախր ի՞նչպէս կարելի է, որ աղան իր խօսքը չը կարողանայ առաջ տանել: Դա շատ ծանր է և աղան անկարող է տանել. և ահա ինչո՞ւ չէին խնայում ամեն աններելի միջոցներ՝ ընտրութիւնը խանգարելու, զլիաւորապէս յետաձգելու համար: Դրանք ազնիւ պայքար և կռիւ մղելու անընդունակ են, այլ ծածուկ և կեղտոտ միջոցներով: Ահա Թաւրիզի աղան, ի հարկէ բացառութիւններ կան, դրանք լիւաւացիներն են, որ փոքր ի շատէ գործելու, հասարակական խնդիրներով զբաղուելու եռանդ ունեն, բայց այդ բացառութիւններն էլ շատ աննշան տոկոս են կազմում:

Աղաները տեսնելով, որ ոչ մէկն էլ զլուխ չեկաւ, մի բողոք առաջարկեցին, որի մէջ շեշտուած էր հետեւեալ կէտերը. — նախ՝ Լիւաւայի ծխականների ընտրութիւնը ապօրինի է, երկրորդ՝ Սօուդ-Բուլաղի ձայները ի զուր է կորել, ապօրինի ձևով, երրորդ՝ Տիգրան Ռաչմաճեանը, Արշակ Դորդմանեանը և Տէր-Յակոբը իրաւունք չունեն, որովհետեւ նախ՝ առաջինը երեք տարի լրիւ չէ ապրել Թաւրիզում, երկրորդը և երրորդը պաշտօնական ձևով չեն ձանաչում, ժողովուրդը չէ ընտրել նրանց:

Թէ նախագահի և թէ ուրիշների կողմից պատճառաբան-

ուեց, որ Լիլաւայի ընտրութիւնը ապօրինի չէ, քանի որ բոլորն էլ մասնակցել են քուէարկութեան և մասնաւանդ, բողոքի մէջ ստորագրել էին այնպիսի մարդիկ, որ կամ ժողովում չեն եղել, կամ ստորագրել են և իսկական արձանագրութեան: Սօսող-Բուլաղի ընտրութիւնը ապօրինի է, որովհետեւ գործակալից ոչ մի պաշտօնական բան չը կայ, դրանք միայն մասնաւոր մարդկանց հեռագիրներ են, չենք կարող դրան հաւատալ. եթէ բողոքելու բան կար, պէտք է իր ժամանակին բողոքուէր: Տիգրան Ռաշմաճեանը երեք տարի է, որ գործում է Թաւրիզում. ինչ նշանակութիւն ունի, թէ մի երկու ամիս պակաս է, իսկ գալով Արշակ Դորդանեանին և Տէր-Յակոբին, առաջինը հոգաբարձութեան հաստատած երէցփոխն է, իսկ երկրորդը Լիլաւայի միակ ծխական քահանան. ում կարելի էր տալ ձայնը, չէ որ մէկը պէտք է մասնակցէր ընտրութեան:

Դրանք, աւելի ճիշտը, ոչ թէ բողոքում էին ապօրինութիւնների դէմ, այլ արդիւնքի, պարզ տեսնելով, որ տարուած են: Եւ բանը այն է, որ դիմելով զանազան խաղերի, ընկնում են և հակասութիւնների մէջ: Բողոքից մի րոպէ առաջ առաջարկում էին ընդհանուր համաձայնութեամբ ընտրել երկուսին էլ, ի հարկէ, ապօրինի պատգամաւորներով (նրանց կարծիքով), չը նայած մի ընտրութիւն էլ արդէն կատարել են նոյն պատգամաւորներով, և այժմ բողոքում են ապօրինութեան դէմ: Մասնաւանդ յետոյ էլ առաջարկում և աւելացնում են, որ եթէ ընդհանուր համաձայնութիւն կայացաւ երկուսի վրայ, բողոքին ուղարկութիւն չենք դարձնի: Տեսնում էք, դրանց լսկընունքները:

Երբ այդ վերջին խաղն էլ չաջողուեց, ատենապետը իր համախոհներով դուրս եկան ժողովից: Ատենապետը գոնէ իր տարրական քաղաքավարութիւնը և պարտականութիւնը չը կատարեց: Նա պարտաւոր էր, նախ քան ժողովից դուրս գալը, հրաժարուէր իր պաշտօնից և դիւանի գործերը յանձնէր ժողովի նախագահ եպիսկոպոսին. բայց նոյն իսկ բողոքն էլ չը վերադարձրին, չը նայած որ մնացած պատգամաւորների խնդրանք գեր. նախագահը պահանջեց այդ:

Մնացած պատգամաւորները, որ մեծամասնութիւն էին կազմում, նոր դիւան կազմեցին, ատենապետ՝ Դօկ. Փաշայեան, իսկ քարտուղար՝ Մարտ. Յարութիւնեան, և բացարձակ քուէով ընտրեցին եղիշէ վարդապետ Մուրադեանին Ասրպատականի առաջնորդ: Ժողովում առաջարկուեց և ընդունուեց, որ ներկայ դիւանը պահանջէ նախկին դիւանից մայիսի 11-ի արձանա-

գրութիւնը, կամ՝ նորից մանրամասն կազմել, թէ ինչու այդ ժողովի արձանագրութիւն կազմելուց խոյս են տուել, դա չապարկ է, որովհետեւ այդ ժողովը զբաղուած էր մի շարք ամօթալի առաջարկներով: Բայց մամուլը իր դերը կը կատարէ:

Մայիսի 24-ին Սահակ եպ. Այվատեանը վեհ. կաթողիկոսից ստացաւ հետեւեալ հեռագիրը.

«Ընթրութեան մասնակցող պատգամաւորներին հաղորդեցէք մեր շնորհակալութիւնը»:

Իսկ 26-ին Եղիշէ վարդ. Մուրադեանը հեռագրով պատասխանում է.

«Յայտնում եմ իմ խորին շնորհակալութիւնս այն մեծ պատուի և վստահութեան համար, որ պատգամաւորները ցոյց են տուել դէպի ինձ. թող Տէր Աստուած օգնի ինձ արդարացնել իմ հօտի ամենալաւ յոյսերը ի փառս հայկական եկեղեցւոյ»:

ԵՐ. ՖՐԱՆԳԵԱՆՑ